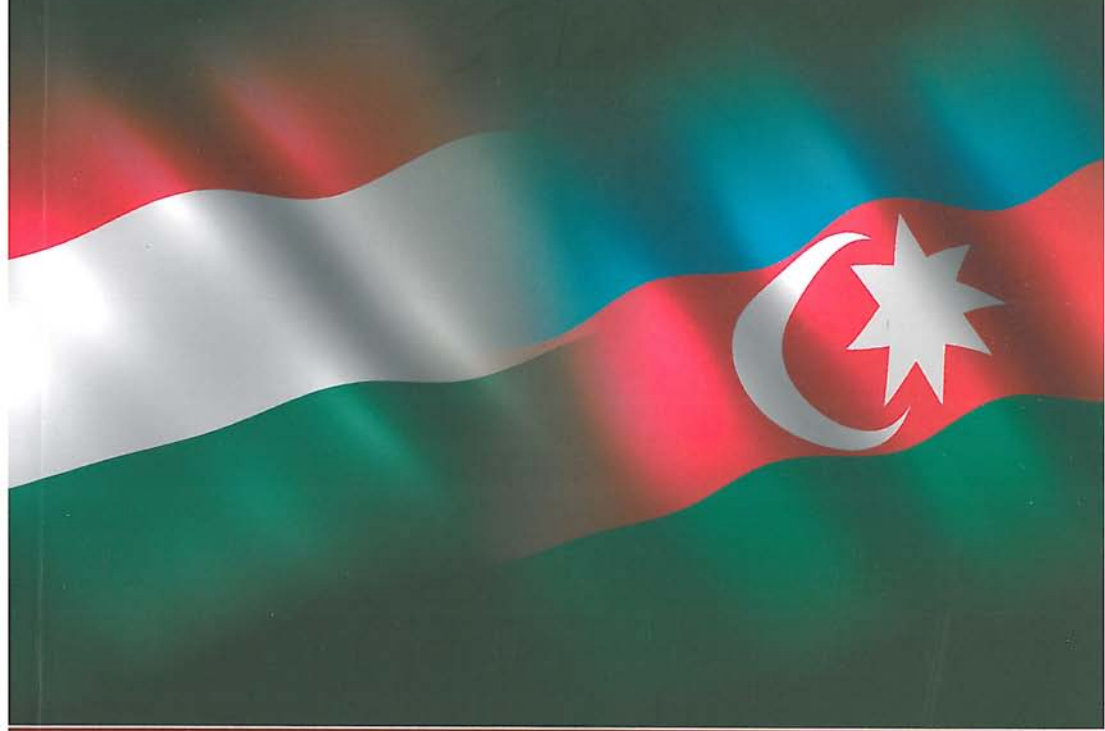

„Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése”

Az első magyar-azerbajdzsáni
tudományos szimpózium előadásai

„Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése”

Az első magyar–azerbajdzsáni
tudományos szimpózium előadásai

Budapest,
2006. május 23.

Az első magyar–azerbajdzsáni tudományos szimpóziumot „Magyarország–Azerbajdzsán: a kultúrák közeledése” címmel az Azerbajdzsáni Köztársaság Magyarországi Nagykövetsége közösen a Külföldön Élő Azerbajdzsániakkal Foglalkozó Állami Bizottsággal szervezte és bonyolította le a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, az Azerbajdzsáni Tudományos Akadémia Történelmi Múzeuma és Azerbajdzsán „Atatürk” Turkológiai Központjaközreműködésével.

„Macarıstan-Azərbaycan: mədəniyyətlərin yaxınlaşması” adlı birinci Macar-Azərbaycan elmi simpoziumu Macarıstan Elmlər Akademiyasının Etnologiya institutu, Macarıstan Elmlər Akademiyasının Tarix institutu, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix institutu, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Tarix muzeyi və Azərbaycanın „Atatürk” mərkəzinin iştirakı ilə Azərbaycanın Macarıstandakı Səfirliyi və Xarici ölkələrdə yaşayan Azərbaycanlılarla iş üzrə dövlət komitəsi tərəfindən təşkil olunmuşdur.

Первый венгеро-азербайджанский научный симпозиум «Венгрия-Азербайджан: сближение культур» был организован и проведен Посольством Азербайджанской Республики в Венгрии совместно с Государственным Комитетом по делам азербайджанцев с участием Института Этнологии Академии Наук Венгрии, Института Истории Академии Наук Венгрии, Института Истории Академии Наук Азербайджана, Музея Истории Академии Наук Азербайджана и Центра тюркологии «Ататюрк» Азербайджана.

Tartalom

AZ OLVASÓHOZ.....	3
Mündərəcət	5
Содержание.....	6
Haszanov Haszan: Azerbajdzsán magyarországi nagykövetének beszéde a tudományos konferencián: Magyarország–Azerbajdzsán. Budapest, 2006. május 23.	7
Mahmudov Jagub: Az azerbajdzsánok. Etnopolitikai történelmi áttekintés.....	9
Dzsafarov Nizami: Az Azerbajdzsán-kutatás alapjai. Bevezetés.....	18
Velihanli Nailya: A magyarok és Magyarország a középkori arab forrásokban.....	25
Dzsafarov Nizami: A turkológia mai helyzete Azerbajdzsánban.....	32
Haszanov Zaur: A Fekete-tenger feletti területek, Magyarország és Azerbajdzsán késő bronzkori régészeti kultúrájának közös elemei. (A kimmerprobléma és Gamir országának elhelyezkedése).....	35
Erdélyi István: Javaslatok az Azerbajdzsán és Magyarország kutatói közötti régészeti-történettudományi együttműködési tervhez	50
Gyarmati Imre: Készül az első azerbajdzsán-magyar szótár	48
Dr. Sipos János: Az azeri népzene és kapcsolata a magyar, illetve más török népek zenéihez.....	58
Dr. Veres Péter: A magyar nép etnogenezise, különös tekintettel a török népekkel való etnokulturális kapcsolatokra az eurázsiai sztyeppe övezetében. (MTA Néprajzi Intézet).....	68
Pataky Tamás: Az azerbajdzsáni szőnyegekről.....	92
Apor Éva: Azərbaycan poets in a Qajar tazkere.....	98
Adorján Imre: Dede Korkut könyvének magyar fordítása, előzménye, indoka	101
Dede Korkut verselése	103
Hasonlóságok a török és magyar néphagyományban	105
Vendégeskedés és lakoma	105
Dede Korkut áldása.....	106
Gyermeckori eljegyzés	108
Lovas- és íjászverseny	109
Bikafékezés, küzdelem a bikával.....	111
Kockajáték	112
Álmenyasszony	113
A szeretet próbája.....	115
Dede Korkut könyvének kapcsolata az ókori eurázsiai irodalommal.....	117
Polyphemos és Tepegöz.....	117
Odüsszeusz és Bejrek.....	118
Befejezésül.....	119

Az azeri népzene és kapcsolata a magyar, illetve más török népek zenéihez

Dr. Sipos János etnomuzikológus az MTA Zenetudomány Intézetének tudományos főmunkatársa. A Bartók Béla és Vikár László által kezdeti hagyományokat követve 1987 óta végez összehasonlító népzenei kutatásokat trákiai, anatóliai, azeri, karacsáj, kazak, kirgiz, navahó és dakota népek között. 7000 dallamos gyűjteményének anyagából eddig nyolc kötetet publikált: *Török Népzene I–II.* Budapest, 1994; *In the Wake of Bartók in Anatolia.* Budapest, 2000; *Kazakh Folksongs from the Two Ends of the Steppe.* Budapest, 2001; *Bartók nyomában Anatóliában.* Budapest, 2002; *Azeri Folksongs – At the Fountain-Head of Music.* Budapest, 2005; *Azerbaijan El Havalari – Musiqinin İlk Qaynaqlarında.* Baku, 2006; *Comparative Analysis of Hungarian and Turkic Folk Music.* Ankara, 2006.

Miért foglalkozik egy magyar népzene-kutató az azeri népzennel? A válaszáért kissé vissza kell menni az időben.

Bartók Béla ismerte fel először a finnugor és a török népek zenéje és a magyar népzene kapcsolatának helyszíni terepmunkával hitelesített kutatásában rejlő óriási tudományos távlatot. Az ázsiai, kaukázusi népzene komplex megismerése a magyar népzene honfoglalás előtti ősi rétegeinek értékeléséhez elengedhetetlenül szükséges, és ugyanilyen fontos a zenei univerzáliai, vagyis a sok helyen meglevő zenei jelenségek vizsgálatában is.

A magyar zenekutatók többsége hangsúlyozta a magyar népzene török–mongol vonatkozásait. Bartók Béla és Vikár László is a finnugoroknál kezdte keleti kutatásait, majd a törökség felé fordultak, ahol a magyar zene rétegeihez hasonló dallamstílusokat találtak. Ez nem is csoda, hiszen a magyar nyelv a finnugor nyelvcsaládba tartozik, a magyar kultúra azonban számos törökös, pontosabban sztyeppe-i vonást mutat. Bartók Béla 1936-ban gyűjtött Törökországban, Adana környékén. A gyűjtés alapján megírt munkája a török zenekutatás mai napig egyik alapvető műve.⁷⁵

A megkezdett munkát Vikár László és Bereczki Gábor folytatta 1958–1979 között a Volga–Káma-vidéken, eleinte a magyar őshaza és a finnugor hasonlóságok nyomában, majd egyre inkább a török népek felé fordulva.⁷⁶

---

⁷⁵ Bartók (1936)

⁷⁶ Vikár–Bereczki (1971, 1979, 1999)

Magam 1987-től napjainkig a Volga-vidék és Anatólia között, valamint keletebbre is végzek kutatásokat a törökök, azerik, kazakok, kirgizek, karacsajok és mongolok között.⁷⁷ E világméretekben is kiemelkedő finnugor–törökségi anyag lejegyzése, összehasonlító elemzése és digitalizálása nagy léptékben halad, és fokozatosan betekintést enged egy hatalmas terület zenei világába.

Az „őshaza” megtalálására irányuló kezdeti népzenei kutatások célja tehát mára egy hatalmas, a Volga–Káma-vidéktől Anatóliáig terjedő és keletre is kinyúló terület népzenejének vizsgálata lett. E kutatásnak egy állomása az azeri népzene felderítése. Az azeri utat lehetővé tette munkahelyem, a Zenetudomány Intézet, mely biztosítja kutatásaim hátterét, a Bakui Zeneakadémia, mely meghívott, és kísérőket szervezett mellém, valamint az Angol Királyi Akadémia Stein-Arnold Exploration Alapja és a magyar Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA), mely az anyagi hátteret biztosította.

A kutatás öt területet foglalt magában: 1. Baku és környéke, 2. Semaka és környéke, 3. Kuba és környéke, 4. Zakatala és környéke, valamint 5. Karabahból Azerbajdzsánba menekültek között. Elsősorban kis falvakban, lehetőleg idős, egyszerű parasztemberekől gyűjtöttem mintegy 800 dallamot. Saját gyűjtésemén kívül átnéztem a jelentősebb azeri publikációkat is, ezekből további több száz dallamot vontam be az elemzésbe.⁷⁸ Ez utóbbi „összehasonlító anyag” karaktere nagymértékben egybeesett saját gyűjtésem anyagával. Sajnos azonban az azeri népzenevel kapcsolatos publikációk között átfogó gyűjtésekre támaszkodó, bő és adatolt anyagismertetést is tartalmazó elemzőmunka nem szerepel. Az osztályozó és az összehasonlító szemlélet pedig teljesen hiányzik.

Ezért is jelenthetem örömmel, hogy az Akadémiai Kiadónál 2005-ben megjelent az Azeri Folksongs – At the Fountainhead of Music című könyvem, melynek azeri változata 2006-ban Bakuban látott napvilágot. A kötetekben az előszó után Azerbajdzsán rövid története, majd gyűjtőutam ismertetése következik fényképekkel és térképekkel. A kötet központjában az azeri zene stílusainak összehasonlító bemutatása áll. Ebben a részben bőséges kottatárat is tanulmányozhatunk, mely a tanulmányok olvasása nélkül is megismerteti az azeri népzene világával, a jegyzetekkel ellátott dalszövegek és angol fordításuk pedig az azeri nyelv és a népi kultúra iránt érdeklődők számára hasznosak. A könyv végén mutatók és jegyzetek találhatók, és egy igen fontos melléklet: egy CD, a gyűjtés legjellemzőbb és legszebb dallamaival.

Azerbajdzsánban egy elemi, talán a zene őstörténetébe utalható dallamstílus él teljes pompájában. A dallamok túlnyomó többségére a következő tulajdonságok jellemzők:

– egy vagy két sorból álló szerkezet,⁷⁹

77 Sipos (1994, 1995, 2000, 2001, 2002, 2005, 2006a, 2006b)

78 Összehasonlító anyagként a következő kiadványokat használtam: Azerbaijan Halk Mahnıları Vol. 1–2. E köteteket zeneszerzők készítették, és 250 dallam jó lejegyzését tartalmazzák az ország minden részéből, de adatok nélkül. Rendkívül jó, kulturális, antropológiai és zenei szempontokat ötvöző könyv Kerimova (1994–28 dallam), *Ana Folkloru*, mely az azeri altatókról és mondókákról szól 30 kottapéldával. Ezenfelül igen hasznos összehasonlító anyagként Eliyahu, P. (1999): *The Music of the Mountain Jews*, Jerusalem. A tanulmányok közül most csak egyet említek: Ismajlov, M.–Karagičeva, L. (1961): *Narodnaja muzyka Azerbajdzsana*, Moszkva, mely zenei elemzéseket és néhány kottát is tartalmaz.

79 Az egymagú dallamok egyetlen zenei gondolat általában variált ismétléséből állnak, a kétmagú dallamot pedig két zenei gondolat (A és B) variált ismétlése alkotja. Ez a két gondolat az azeri népzeneben legtöbbször

- a hangkészlet 3-4 hang, ritkábban 5 és még ritkábban 6,
- a szótagszám 7-8-szótagos, ritkábban 11,
- a dallamsorok ereszkednek vagy domborúak,
- a ritmus 6/8-os vagy erre visszavezethető, ritkábban 2/4 vagy parlando,
- a dallamok és a sorok *konjunkt* karakterűek.⁸⁰

A kötetben szereplő dallamok és dallamstílusok részletes bemutatására természetesen nincs lehetőség, most csak egy kis ízelítőt adhatok az azeri népzene oly csodálatos világából.

Tekintsük át tehát a mollos dallamok legfontosabb típusait! Előrebocsátom, hogy a nagyobb formákhoz szokott hallgatóságnak esetleg nem tűnik fel nagy különbség az egyes típusok között. A figyelmes hallgató azonban hamar megérzi a látszólagos kis formákon belül a jelentősebb eltéréseket és a változatosság nagyszerűségét.

Vegyük most sorra a fontosabb típusokat!

7-8-szótagos sorokból felépülő típusok

Egy rövid sor és variánsai

1a) *(re)-do-ti-n* recitálva ereszkedő. A típus sorai két hangból építkeznek, mielőtt *la*-ra ereszkednének. Figyelemre méltó, hogy ilyen kis formán belül is kialakulhat két párhuzamos sor.

1b) *do-gerincen* mozogva e dallamok a kis ambitus ellenére határozottan eltérnek 1a dallamaitól.

1c) *re-do gerinc*. Még magasabb hatást keltenek a *re-do-gerincen* kezdő dallamok, melyekben a közös sorzáró hang mellett rendszerint egy magasabb és egy mélyebb sor figyelhető meg.

Ex. 1. Egymagú, kisméretű eol dallamcsoport típusai

Két rövid sor és variánsai

Gyakori, hogy a sorokat az eltérő sorzáró hang is megkülönbözteti. Vegyük sorra az ide tartozó 4 fő típust!

2a) *do-ti gerinc dolti kadenciákkal*. A típus meghatározója a *do-ti* hangokon recitáló és *ti-n* végződő sor, melyet egy *la-n* záró alacsonyabb sor egészít ki.

2b) *re-do gerinc ti kadenciákkal*⁸¹. E típus egyik sora *re-do-(ti)* hangokon recitálva *ti-n* zár, a másik sor pedig a *re-ről* vagy *do-ról* ereszkedik *la-ra*.

úgy rendeződik el, hogy az A néhányszori variált ismétlését a B néhányszori variált ismétlése követi, majd a dallam lezárul. Ezután újra A variációi következnek néhányszor, majd B variációi jönnek (pl. ABB/AAB vagy AABA/BBBB). Épp e miatt az esetlegesség miatt a rendezés során csak az A és B zenei gondolatok karakterét veszem figyelembe, azt nem, hogy a gondolatok milyen konkrét formákba szerveződnek.

⁸⁰ Tehát egyrészt a dallamok sorainak hangtartományai átfedik egymást, másrészt a sorokon belüli hangközlépések többsége prím, szekund és csak ritkán (leginkább az 5–7. fok között) terc.

⁸¹ Egy dallamban *do* és *ti* kadencia is van.

2c) *re gerinc do/ti kadenciával*. A *re* gerincű magasabb sor *do*-ra vagy *ti*-re ereszkedik le.

2d) *mi gerincű ereszkedés vagy domb do/ti kadenciával*. A típus magasabb sora *mi*-n recitál, majd a sor végén leereszkedik *do*-ra vagy *ti*-re. Előfordul, hogy előbb *mi*-re emelkedik és majd onnan ereszkedik le.

2e1-2) különböző magasságok *re* vagy *mi* kadenciával. Ezt az alcsoportot a dallamok magasabb sorának *re* vagy *mi* kadenciája köti össze. Ilyen dallamokat magam egyet sem gyűjtöttem, mindegyiket azeri népdalgyűjteményekből idézem.

Ex. 2. Kétmagú, kisméretű eol dallamcsoport típusai

Négy rövid sorból álló dallamok

Az azeri népzeneben vannak dallamok három vagy több eltérő sorral, ezekben azonban a sorok nem térnek el jelentősen egymástól, és főképpen: a sorok nem rögzültek szerkezetekbe, hanem különböző sorrendekben ismétlődtek. Gyűjtéseim során meglehetősen kevés valódi négy soros dallamot találtam, azonban az összehasonlító anyagban jó néhány szerepel.

Mindenesetre előbukkant az a „pszalmodizáló” dallamforma, mely a magyar népzeneben is oly fontos szerepet játszik.⁸² Nézzünk most meg egy ilyen azeri dallamot és annak magyar párját, a magyar hagyományoknak megfelelően ez alkalommal G-re transzponálva!

Ex. 3. a-b) két pszalmodizáló azeri dallam, c) egy hasonló magyar dallam

82 A magyar és a nemzetközi pszalmodizáló stílusról l. Sipos 1994, 1995, 2000, 2002

Háromütemes sorokból álló dallamok

Egymagú, tripodikus dallamcsoport típusai

E dallamok többsége is főként azeri kiadványokból származik, saját gyűjtésemben csak egyetlen hasonló szerepel. Az egyes típusok általában csak néhány dalt tartalmaznak.

4a) Az első típus dallamai a *re-do-ti-la* tetrachordon mozognak fel és alá.

4b) A második típus dallamai a *mi-re-do* trichordon mozognak fel-alá, majd leereszkednek *la-ra*.

Ex. 4. Egymagú, tripodikus dallamcsoport típusai

Kétmagú, tripodikus dallamcsoport típusai

5a) Különböző magasságok *ti* kadenciával. Mivel csak egy-egy dallam képviseli az egyes magasságokat, és a dallamok fele AXM-ből származik, egy csoportba fogom össze őket. A dallamok sorai *ti-la-n*, (*re*)-*do-ti-n*, (*la*)-*re-do-ti-n*, illetve *mi-re-do-ti-n* mozognak.

5b) Különböző magasságok *do* kadenciával. Ezeket a különböző magasságú dallamokat azért nem tettem külön típusba, mert belőlük csak egy-egy van, ráadásul saját gyűjtésemben csak egyetlen ilyen dal fordult elő (a többi AXM1 és AXM2-ből idézem).

5c) Különböző magasságok 4 vagy 5 kadenciával. Erre a típusra is hasonlókat mondhatók el, mint a fentiekre. E dallamokból is csak egy-egy van, és azok sem a saját gyűjtésből kerültek elő.

Ex. 5. Kétmagú, tripodikus eol dallamcsoport típusai

Hosszú sorokból álló dallamok

Egy vagy két hosszú sorból álló dallamok

Mindössze két darab olyan dallam van, mely egyetlen hosszú sorból áll. Ezek a (*re*)-*do-ti* hangokon mozognak, mielőtt *la-ra* leereszkednek. Az egyik ezek közül hosszú, díszített hangjaival és bizonytalan 2. fokával eltér az azeri dallamok zömétől, ami nem véletlen, hiszen a dallamot az énekes rádióból tanulta, mint mondta: a dallam „mugamat kimi”, vagyis a makamokon alapuló azeri műzenére hasonlít. Kétmagú, nagyméretű dallam is mindössze kettő bukkant elő a saját gyűjtésemben, ez a forma is igen ritka tehát az azeri népzeneben.

Ex. 6. Egy és két hosszú sorból álló dallamok

Rögzült, nagyméretű, többsoros ereszkedő dalok

Amilyen ritka a kétmagú nagyméret az azeri népzeneben, ugyanolyan ritka a négy- vagy többsoros nagyméretű dallam is. Magam mindössze egyetlen példát idézhetek, mind a kettőt egy ásik énekelte, tehát olyan ember, aki a népzeneben félprofesszionálisnak számít. Figyelemre méltó a dallam ötsoros ereszkedő szerkezete és a pszalmodizáló dallamokkal való kissé távolabbi rokonsága.

Ex. 7. Rögzült, nagyméretű, többsoros ereszkedő dallam

Az azeri népzene kapcsolatai más török népekhez és a magyarokhoz

Ejtsünk végül néhány szót arról, hogy az azeri népzene milyen összefüggéseket mutat néhány, az azerikhez közelebb élő török nép, valamint a magyarság népzenejével!⁸³ Rögtön szembeszökik az a különbség, hogy az alapvetően néhány egyszerű stílusból álló azeri dallamkinccsel szemben a legtöbb török nép zenéje és a magyar népzene is sok, egymástól lényegileg eltérő dallamrétegből áll.

Az azeri dallamok többségéhez lehet többé-kevésbé hasonló anatóliai párhuzamot találni. A legmeggyőzőbb párhuzamok főként Északkelet-Anatóliából származnak, ahol jelentős az azerik és a kurdok száma. Az Anatólia tengerpartjai mellől, illetve a Törökország belsejéből származó párhuzamok már kevésbé meggyőzőek, noha néhány hangból álló elemi dallamok Törökország minden részében bőségesen előfordulnak. A magyar és anatóliai népzenevel szemben az azeri népzeneire jellemző a kis ambitus dominanciája, és a rögzült négyes osztatú szerkezetek rendkívül ritka volta. Az azeri népzeneben plagális dallamvezetés gyakorlatilag nincs.

A magyar kisambitusú anyagot az óeurópai zenekultúra, a középkori zenekultúra, illetve a XV–XVII. század dalkészletének a hatásaként, de mindenképpen népi hagyományként értelmezi a magyar kutatás. E kultúráknak nincs sok közük azokhoz, melyek az azeri kultúrával érintkeztek, és valóban nem is találunk sok közös vonást a kisambitusú magyar és azeri anyagban. A magyar és az anatóliai anyag egyszerűbb rétegeire oly jellemző, a középső hang körül forgó néhány hangos motívumok az azeri népzeneben főként a hangszeres dallamok között bukkannak fel.

Ugyanakkor a magyar és anatóliai sirató-kisformához hasonló dallamok nagy bőségben fordulnak elő az azeri népzeneben is. A pszalmodizáló dallamokon kívül ez

83 A magyar kisambitusú anyag kutatásával kapcsolatban I. Dobszay-Szendrei (1988: 327), a török kisambitusú dalokról I. Sipos (1995)

a másik zenei forma, ahol komolyabb hasonlóságok fedezhetők fel a magyar és az azeri népzene között.

Ge-lin-ler', qız-la-rın ha-mu-sı-ço-xu şe-hid ol-du,
 Oğ-lan-na-rın qox' şe-hid ol-du, ev-ler yan-di,
 Bir ya-şı e-li-ne ge-çen ol-ma-di,
 Mâ-mî-kâm stâ-ti-kân stost-vé-re-im, ma-rad-ja-tok bî-kê-vel,
 Mert ne-kem men-nam kell, aj-tok, ka-puk nyíl-nak, sta-ha-im in-dul-nak.

Ex. 8. Hasonló a) azeri és b) magyar siratódallamok

A pentatónia és a nagyobb lélegzetű dallamformák hiánya eleve kizárja az azeri népzenei rétegek szorosabb kapcsolatát az alapvetően pentaton mongol, északkazak és a Volga-vidéki török népzenei stílusok, valamint a magyar pentaton dallamok között. Nemcsak pentatónia nincs, de a szekundnál nagyobb lépések is igen ritkák, és a kadenciák sem igen kerülnek szekundnál messzebb egymástól. Nempentaton pszalmodizáló jellegű azeri dallamok elő-előbukkannak, de kivételesnek számítanak.

A Volga-vidék török népeivel való összevetés is lehetséges, mert a tatárok, baskírok és csuasok pentaton zenei rétegeihez a teljesen diatonikus kisambitusú azeri zenének szinte semmi köze sincs. A Volga-vidék török népeinél csak a csuas keleti kisebbségeknél és a keresztény tatároknál láthatunk kisambitusú motivikus zenét, de ezek szinte mindig ugrásokat tartalmazó tri- vagy tetraton dallamok.⁸⁴ A térségben a mordvinoknál és a votjákoknál bukkannak elő 3-4-hangú egymótívumos, ion jellegű *do-re-mi-re-do* dombok, de ezeknek a karaktere eltérő az azerik *do-végű* dalaitól.⁸⁵

Vessünk egy pillantást két közelebbi török nép, a Kaszpi-tenger túloldalán élő kazakok és a Kaukázuson túli karacsájok-balkárok zenéjére! Mivel a Kaukázus áthatolhatatlan hegyei elválasztják a két oldalán lakó népeket, nem meglepő, hogy a Kaukázus túloldalán lakó kipsak török nyelvű karacsájok és balkárok sokrétű népzenejében szintén alig-alig találunk az azeri zenéhez hasonló rétegeket.⁸⁶

Kissé más a helyzet a Kaszpi-tenger túloldalán lakó mangislaki kazakokkal, akik az elválasztó tenger miatt szintén nem érintkeznek közvetlenül az azerikkel. Ezeknek az *aday* kazakoknak a központi siratója, bár kissé más zenei logikával, de épp azon *ti-végű* chor-

84 Vikár (1999) keresztény tatár dallamainál még a chordokon mozgóknál is érezhető a 'ton' háttér, pl. tetrachord a *re do la do / la la la ...re do la la / la ti la* motívumokból építkező №5-ben a *re-do-la* triton, vagy a *do la la do re mi / do la ti la la* alapú №53-ban a *mi-re-do-la* tetraton.

85 Azerbajdzsánban csak egy ilyen *do-végű* típus van, a többi alapvetően más: ereszkedő és nagyobb ambitusú.

86 A karacsáj népzene magyar vonatkozásairól Sipos (2002: 117–131)

dokon mozog, mint az azerik egyik legjellegzetesebb dallamcsoportja.⁸⁷ Náluk a pszalmizáló dallamok az azerinél jobban, az anatóliai, ill. magyar helyzethez képest viszont kevésbé voltak reprezentáltak.⁸⁸ Általában véve a mangislaki kazakok is jóval több és sokszínűbb zenei stílussal rendelkeznek, mint az azerik, ugyanakkor zenei stílusaik jelentősen eltérnek a keletebbre élő mongóliai kazakok pentaton zenestílusaitól.⁸⁹

Az azeri népzene tehát a török népek zenéjén belül egyedi színt képvisel, és jelentősen eltér mind a szomszédos, mind a távolabb élő török népek népzénjétől. Tudjuk, hogy az ázsiai pentaton ereszkedő népzének a mongol területeken kizárólagosan uralkodnak, majd innen nyugat felé az északi kazak területeken át a Volga–Káma-vidékig, az Arany Horda valahai központjáig terjednek. Az azeri kutatás eredményei is azt támasztják alá, hogy délen ez a zenei megoldás sokkal kevésbé van jelen, itt nagyobb szerepet játszanak az elemi zenei formák, minimális ambitussal és egy-, ill. kétmagú szerkezetekkel.

---

87 Ennek részletes leírását és az anatóliai–magyar sirató kisformájával való összevetését l. Sipos (2001: 43–48.)

88 L. Sipos (2001: 48–54.)

89 A déli és a nyugati kazakok zenéjének összehasonlítására a Sipos (2001) kötetben tettem kísérletet.

Bibliográfia

- Bartók B. (1925): A népzene forrásánál In: *Muzyka* 1925, vol. II, no. 6, S. 230-233.
- Bartók B. (1937): *Népdalkutatás és nacionalizmus*, Tükör V.: 3. Mart, s. 166–168, Budapest.
- Bartók B. (1976): *Turkish Folk Music from Asia Minor*, Princeton University Press
- Dobszay L. (1983). *A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneinkben*. Budapest.
- Dobszay L.– Szendrei J. (1977): „Szivárvány havasán” a magyar népzene régi rétegének harmadik stíluscsoportha. In: *Népzene és zenetörténet III.*: 5–101. Budapest.
- Dobszay L.–Szendrei J. (1988): *A Magyar Népdaltípusok Katalógusa I–II.* Budapest.
- Kodály Z. (1937–1976): *A Magyar Népzene*. Budapest. Birinci yayin 1937'de, ikinci 1976'ta, Budapest.
- Saygun, A. A. (1976): *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*. Budapest.
- Sipos, J. (1991): Similar Melody-Styles in Hungarian and Turkish Folk Music. In *The Fourth International Turkish Folklore Congress III*, Antalya, S. 235–257.
- Sipos J. (1994): *Török Népzene I.* (Turkish Folk Music I. – About the similar Hungarian and Anatolian musical styles, in Hungarian and English). Institute for Musicology, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Sipos J. (1995): *Török Népzene II.* (Turkish Folk Music II. – About the classification of Anatolian melodies, in Hungarian with English abstract). Institute for Musicology, Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Sipos, J. (1996): Connection between Turkish songs having different structures. In *The Fifth International Turkish Folklore Congress*, Vol. III., Ankara, S. 56–65.
- Sipos, J. (1997): Similar musical structure in Turkish, Mongolian, Tungus and Hungarian folk music. In *Historical and Linguistic Interaction Between Inner-Asia and Europe*, Szeged, S. 305–317.
- Sipos, J. (2000): *In the Wake of Bartók in Anatolia*. Budapest, Európai Folklore Institute (Bibliotheca Traditionis Europaeae 2.)
- Sipos, J. (2001): *Kazakh Folksongs From the Two Ends of the Steppe*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Sipos J. (2002): *Bartók nyomában Anatóliában*. Hasonló magyar és anatóliai dallamok. Budapest, Balassi Kiadó
- Sipos, J. (2005): *Azeri Folksongs – At the Fountain-Head of Music*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Sipos, J. (2006a): *Comparative Analysis of Hungarian and Turkic Folk Music – Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması*. Ankara, TİKA ve Macaristan Büyükelçiliğin yayını.
- Sipos, J. (2006b): *Azerbaycan El Havaları – Musiqinin İlk Qaynaqlarında*. Bakû, Azərbaycan.
- Szabolcsi, B. (1935): Eastern Relations of Early Hungarian Folk Music. In *Journal of the Royal Asiatic Society*
- Szabolcsi B. (1936): Egyetemes művelődéstörténet és ötfokú hangsorok. In *Ethnographia XLVII.*: 233–251. Budapest.
- Szabolcsi B. (1940): Adatok a közép-ázsiai dallamtípus elterjedéséhez. In *Ethnographia LI.*: 242–248. Budapest.

- Szabolcsi B. (1957): *A melódia története*. Budapest.
- Vargyas L. (1953): Ugor réteg a magyar népzeneben. In: *Zenatudományi tanulmányok* I. 611–657. Budapest.
- Vargyas L. (1980): A magyar zene őstörténete I–II. In: *Ethnographia* XCI. I. 1–34, II.: 192–236. Budapest.
- Vargyas L. (2002): *A Magyarság Népzeneje*. 2ci yayın. Budapest, Planétás Kiadó
- Vikár, L.–Bereczki, G. (1971): *Cheremiss Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Vikár, L.–Bereczki, G. (1979): *Chuvash Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Vikár, L.–Bereczki, G. (1999): *Tatar Folksongs*. Budapest, Akadémiai Kiadó